

1982/83:103

Måndagen den 21 mars

Kl. 11.00

1 § Justerades protokollet för den 11 innevarande månad.

2 § Talmannen meddelade att Bengt Kindbom den 19 mars återtagit sin plats i riksdagen, varigenom Elisabeth Granaths uppdrag som ersättare upphört.

3 § Upplästes följande inkomna skrivelse:

Till riksdagen

Eftersom jag inte längre är ledamot av riksdagen ber jag härmed att få avsäga mig uppdraget som suppleant i Stiftelsen Riksbankens jubileumsfonds styrelse.

Stockholm den 17 mars 1983

Mårten Werner

Denna avsägelse godkändes av kammaren.

4 § Svar på interpellation 1982/83:74 om lagrådsgranskningen

Anf. 1 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Mot bakgrund av bl. a. ett uttalande av konstitutionsutskottet i 1979 års granskningsbetänkande har Anders Björck ställt två frågor till mig. Han har frågat om jag anser att den utveckling som har ägt rum när det gäller sammanblandning mellan lagrådsgranskning och regeringens beredning av lagstiftningspropositioner är acceptabel. Om så inte är fallet, vill Anders Björck veta vilka åtgärder jag avser att vidta för att få en tillfredsställande ordning till stånd.

Den fråga som interpellationen gäller är om det är lämpligt att lagrådet börjar granska ett lagförslag innan detta har fått sin slutgiltiga utformning. Någon särskild lagbestämmelse som reglerar frågan finns inte. Den berördes

*Om lagråds-
granskningen*

emellertid under förarbetena till de nuvarande bestämmelserna om lagrådet som antogs av riksdagen år 1979.

De lagändringar som beslöts då byggde på ett förslag som hade utarbetats av lagrådsutredningen, som bestod av en av lagrådets avdelningar under ledning av högsta domstolens nuvarande ordförande.

I sitt betänkande konstaterade utredningen att det under senare tid hade förekommit i allt fler ärenden att lagrådets granskning hade påbörjats innan regeringens förslag hade färdigställts slutligt. Huruvida fördelarna eller nackdelarna med ett sådant underhandsförfarande övervägde berodde enligt utredningen på förhållandena i det enskilda fallet. Utredningen ansåg att man inte borde avvisa möjligheten att påbörja granskningen av ett förslag innan det hade färdigställts. Enligt utredningens mening hade det här vuxit fram en praxis som borde kunna bestå (SOU 1978:34 s. 274).

Förfarandet med förhandsgranskning berördes inte i den proposition där förslagen till de nya bestämmelserna lades fram, och det kommenterades inte heller under riksdagsbehandlingen av propositionen (prop. 1978/79:195, KU 39). Däremot behandlades frågan vid samma riksmöte i det granskningsbetänkande av konstitutionsutskottet som Anders Björck har återopat i sin interpellation. Den uppfattning som utskottet då gav uttryck åt stämmer i stora drag överens med lagrådsutredningens uttalanden.

För egen del anser jag att huvudregeln bör vara att de lagförslag som lagrådet skall granska överlämnas till lagrådet först sedan regeringen har fattat sitt beslut och förslagen har fått sin slutliga utformning.

Liksom lagrådsutredningen och konstitutionsutskottet anser jag dock att man inte helt bör avvisa möjligheten att lagrådet påbörjar granskningen av ett lagförslag trots att förslaget inte är slutjusterat. Ett sådant förfarande kan i vissa fall ha påtagliga praktiska fördelar. Så kan vara fallet t. ex. när man i ett departement eller i lagrådet arbetar under tidspress därför att en proposition skall läggas fram före en viss tidpunkt. Jag vill också nämna att förhandsgranskning ibland sker på lagrådets initiativ för att arbetsbelastningen hos lagrådet skall jämnas ut.

Förfarandet med förhandsgranskning bör emellertid användas med återhållsamhet. Lagrådet skall inte tas i anspråk för uppgifter som bör fullgöras på beredningsstadiet i departementen. Det bör inte heller förekomma att ett departement under hand gör väsentliga sakliga ändringar i ett förslag sedan lagrådet har påbörjat sin granskning.

Av lagrådsutredningens betänkande framgår att det även tidigare förekom att lagrådet påbörjade sin granskning av lagförslag innan de hade fått sin slutliga utformning. Det har inte kommit fram något belägg för att sådana förfaranden har blivit vanligare på senare tid. Någon gång har det kanske kunnat inträffa att de riktlinjer som lagrådsutredningen och konstitutionsutskottet har dragit upp inte har följts på grund av ett pressat tidsprogram.

Enligt min mening är nuvarande praxis i allt väsentligt tillfredsställande. Jag anser därför att det inte behövs några särskilda åtgärder i saken från min sida.

Anf. 2 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag ber att få tacka justitieministern för svaret på min interpellation. Tonen är positiv när det gäller de frågor och synpunkter som jag har fört fram, men tyvärr konstaterar justitieministern avslutningsvis – kanske inte helt logiskt – att läget "i allt väsentligt" är tillfredsställande och att det därför inte behövs några särskilda åtgärder.

Men det är, herr talman, det som behövs. Läget är nämligen *inte* tillfredsställande, tvärtom.

De olika turer som förekommit kring den skogspolitiska propositionen och den lagrådsremiss som föregick denna har fäst massmedias intresse på hur lagrådsgranskningen numera kan gå till. Bl. a. Svenska Dagbladet har i ett par intressanta artiklar kommit med uppgifter som är oroande. Det finns därför anledning att noga diskutera lagrådets verksamhet och arbetsformer.

Riksdagens konstitutionsutskott gör årligen en granskning av hur lagrådsgranskningen utförs. I sitt dechargebetänkande 1978/79 gjorde KU ett uttalande med anledning av vissa förhållanden som utskottet fann mindre lämpliga. Utskottet menade att någon sammanblandning mellan lagrådets och regeringens arbete inte borde ske. Det var viktigt att rågången hölls klar, menade utskottet. Självfallet innebar inte detta att inte en viss praktisk smidighet kunde accepteras i arbetet.

Jag har citerat det aktuella uttalandet i min interpellation, och jag skall därför inte upprepa det här.

Man kan, herr talman, likna lagrådets verksamhet vid en sluttentamen innan ärendet går till riksdagen. Riksdagen skall ta ställning till ett regeringsförslag, inte till ett kombinerat regerings- och lagrådsförslag. Men denna tentamen blir inte särskilt rättvisande om det inte går att skilja på vad som är regeringens resp. lagrådets bidrag.

Jag vill, herr talman, understryka att dessa synpunkter naturligtvis gäller oavsett vilken regering som råkar sitta i kanslihuset. Konstitutionsutskottets uttalande gjordes under en borgerlig regering. Vissa av de förhållanden som jag i dag kommer att peka på gäller en socialdemokratisk regering. Det är principerna som jag är ute efter, ingenting annat.

Men är det då inte trots allt viktigast – kan den praktiskt lagde fråga sig – att det blir en bra produkt som läggs på riksdagens bord, oavsett vem som svarar för den?

Så kan det tyckas, men det är att förenkla problemet. Riksdagen, som skall ta ställning till lagförslagen, har rätt att veta vad som är regeringens ståndpunkt och vad som är lagrådets. Det är en viktig informationsaspekt.

Riksdagen måste också kunna utkräva ett politiskt ansvar om den så vill. Det är svårt att göra detta när man inte vet vem som är ansvarig eller när detta är oklart. Det är den konstitutionella aspekten.

Med den nuvarande ordningen, att lagförslag läggs fram under stark tidspress och lagrådet ibland börjar arbeta med förslagen innan de är slutgiltigt utformade och med kort tid till sitt förfogande, kan man också

*Om lagråds-
granskningen*

oroligt fråga sig hur kvaliteten på lagrådets granskningsarbete blir. Jag vill här inte ta upp en debatt om inträffade fall – detta är inte den rätta tidpunkten för det – men enligt många mening kan man diskutera om lagrådet på senare år alltid levt upp till det krav som man rimligen kan ställa. Detta kan kallas för kvalitetsaspekten.

Slutligen, herr talman, kan konstateras att högsta domstolen och regeringsrätten och därmed lagrådet i växande utsträckning har kommit att befolkas av personer som kommer mer eller mindre direkt från kanslihuset. Det kan inte uteslutas att detta kan få negativa följder för lagrådsgranskningen. Det kan ju hända att det i lagrådet sitter personer som direkt eller indirekt i kanslihuset har haft att göra med tillkomsten av ett lagförslag som de sedan skall bedöma i lagrådet. Jag påstår inte att det är så, men dubbla lojaliteter kan vara till bekymmer. Detta är en viktig integritetsaspekt.

Herr talman! Justitieministern erkänner i sitt svar att det finns mindre tillfredsställande inslag i lagrådets sätt att arbeta. Låt oss t. ex. nämna den skogspolitiska propositionen.

Det är helt oacceptabelt att man på en presskonferens presenterar en lagrådsremiss som inte har kommit lagrådet till handa och därmed inte är en officiell handling. Det är kanske mera komiskt att de som kritiserar den lagrådsremiss som de inte fått tillgång till av jordbruksministern i radio anklagas för att inte ha läst förslaget eller ha läst det slarvigt.

Händelser av detta slag får inte upprepas, och det gäller naturligtvis oavsett vilken regering som är ansvarig.

Det är för det första viktigt att offentlighetsprincipen upprätthålls på det sätt som är avsett. Jag har just hänvisat till ett konkret fall där en olyckshändelse har inträffat.

För det andra har vi frågan om i vad mån lagrådet skall börja behandla ett lagförslag innan det är färdigt. Enligt min mening kan detta icke accepteras om det icke rör sig om synnerliga skäl. Med det sistnämnda får förstås lagstiftning som på grund av betydelse för rikets säkerhet eller svår ekonomisk kris e. d. måste fram snabbt. Några sådana fall har inte jag kunnat finna under senare år i lagrådets granskningsarbete.

För det tredje har vi frågan om lagrådet skall delges sina anmärkningar i form av underhandsmeddelanden – muntligt – som regeringen kanske gör till sina egna, eller om dessa skall framföras på ett sådant sätt att det framgår att lagrådet har avvikande mening eller tilläggssynpunkter på ett lagförslags utformning.

Hela tanken bakom lagrådsgranskningen är ju att prövning skall ske icke av sakinnehållet men väl av, låt oss säga, den juridiska kvaliteten på arbetet. Vad detta innebär finns närmare utvecklat på annat håll och jag skall inte gå in på några detaljer här. Det måste anses som otillfredsställande att lagrådets syn på ett visst förslag inte längre klart redovisas i alla dess delar. Det finns därför anledning att begära att lagrådets resultat i fortsättningen redovisas på ett sådant sätt att det organ som har lagstiftningsmakten i Sverige, riksdagen, klart vet vad som är lagrådets och vad som är regeringens uppfattningar.

Jag behöver väl knappast tillägga att detta inte bara är viktigt för riksdagen

som sådan. En debatt värd namnet kring ett lagförslag förutsätter att massmedia och allmänhet har tillgång till relevant information. Så är inte alltid fallet med nuvarande ordning.

Herr talman! Konstitutionsutskottet gör, som jag sade för några minuter sedan, årligen en genomgång av lagrådsgranskningen. Det är uppenbart att konstitutionsutskottets granskning måste bli ännu noggrannare än hittills och delvis få en annan utformning. Det är då viktigt att veta regeringens inställning till lagrådsgranskningen, eftersom skulden för den utveckling som äger rum ingalunda faller på lagrådet ensamt eller kanske ens huvudsakligen. Mot denna bakgrund är det nödvändigt att såväl regering som riksdag klart och otvetydigt ger sin syn till känna på hur verksamheten skall bedrivas i fortsättningen. Måhända är det tillräckligt att göra så, och förändringar i de bestämmelser som reglerar lagrådets verksamhet behöver då kanske inte tillgripas. Därför vill jag avslutningsvis be justitieministern att han preciserar sig på följande tre punkter.

För det första: Anser justitieministern att lagrådsremisser skall omfattas av offentlighetsprincipen redan från början?

För det andra: Anser justitieministern att lagrådsgranskning endast får påbörjas innan förslaget i sin helhet föreligger, såvida inte synnerliga skäl är för handen?

För det tredje och slutligen: Anser justitieministern att lagrådets synpunkter på ett lagförslag skall lämnas i sådan form att det klart framgår för riksdagen vilka dessa har varit?

Anf. 3 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Jag vill först säga att den debatt som Anders Björck och jag nu för kan förefalla vara av mycket formell natur. Det är den naturligtvis, men den har en mycket viktig saklig och politisk grund. Jag tror att det är angeläget att vi verkligen diskuterar de här frågorna och ser till att de principer som Anders Björck och jag på grundval av konstitutionsutskottets uttalande uppenbarligen är överens om också kommer att gälla vid den praktiska tillämpningen.

Jag vill helt obetingat svara ja på de tre frågor som Anders Björck ställde. När det gäller den sista frågan har jag i mitt svar sagt att det inte bör förekomma att departement under hand gör väsentliga sakliga ändringar i ett förslag sedan lagrådet har påbörjat sin granskning. Det innebär att lagrådet skall ges möjlighet att klart redovisa sin uppfattning.

Jag tror som sagt inte att vi på någon punkt har delade meningar om vad som bör gälla. Möjligen kan vi ha litet olika syn på hur detta har tillämpats.

Anders Björck nämnde lagrådsremissen av förslaget om skogsvårdskonto. Nu har en stor del av detta förslag – i varje fall gäller det för den omdiskuterade, kontroversiella delen – inte lagts fram för riksdagen. Jordbruksministern har utlovat ett väsentligt omarbetat förslag.

Däremot finns det ett annat fall från den tidigare borgerliga regeringens tid. Jag skulle egentligen inte nämna ett annat fall, men eftersom det var rätt

flagrant kan jag inte annat än falla för frestelsen att nämna det.

Den borgerliga regeringen lade fram ett förslag om ny förfogande- och ransoneringslagstiftning som formellt remitterades till lagrådet. Det gjordes innan det över huvud taget fanns några slutliga förslag. Förslagen ändrades så mycket under föredragningen i lagrådet att lagrådet fann sig föranlåtet att särskilt framhålla att de slutligen remitterade förslagen fått sin definitiva utformning mot bakgrund av de många påpekanden som just lagrådet hade gjort. Det var två Anders Björck närstående departementschefer som svarade för den lagstiftningen.

Det är klart att man ibland kan trampa över gränsen för de principer vi är överens om. Jag tror inte att debatten tjänar så mycket på att vi tar upp olika fall där det möjligen kan göras gällande att detta har förekommit. Det väsentliga är att vi är överens beträffande principerna om hur det skall fungera.

Jag kan försäkra att jag har fortlöpande kontakter med de olika lagrådets ledamöter. Nu har vi en tid haft tre lagrådsavdelningar på grund av den stora arbetsbelastning när det gäller lagstiftningspropositioner som regeringskansliet f. n. har. Jag försöker verkligen att fortlöpande hålla kontakter för att få information om hur detta arbete fungerar i lagrådet mot bakgrund av vad konstitutionsutskottet har uttalat. Mitt intryck från dessa samtal är att lagrådet anser att det i stort sett fungerar hyggligt, och de erfarenheter vi har i de olika departementen är av samma slag.

Beträffande de dubbla lojaliteter Anders Björck talade om här har vi faktiskt, tror jag, kunnat se till att sådana inte förekommer. Det är sådant som vi gemensamt går igenom – om någon av lagrådets ledamöter har medverkat i ett tidigare skede av ett lagstiftningsärende deltar han eller hon inte. Det tror jag att vi har lyckats se till i samtliga fall.

Anf. 4 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Det är alltid mycket trevligt när man får tillfälle att instämma i de synpunkter som statsrådet anför, och jag vill naturligtvis icke säga något annat än att jag är mycket glad och tacksam över det uttalande som justitieministern här har gjort, att han kan svara ett obetingat ja på de tre frågor det gäller och att han också utgår från att dessa regler i fortsättningen kommer att gälla i praktiken.

Jag tror alltså att vi är överens. En sådan här ordning ligger väl i linje med vad konstitutionsutskottet uttalade för några år sedan. Kan nu bara olika regeringar – jag hoppas nämligen att det kommer sådana –, som kanske inte riktigt har samma uppfattning, och lagrådet leva upp till dessa regler, tror jag att det är en bra grund för att undvika de problem som onckligen har funnits under senare år. Jag tycker icke att vi skall blunda för att så har varit fallit. Jag är medveten om att det har skett saker som inte varit helt tillfredsställande under olika regeringar. I konstitutionsutskottet, där jag nu är ledamot sedan ganska lång tid tillbaka, har jag haft principer att naturligtvis även vara beredd att kritisera felaktigheter som har begåtts av mig närstående partikamrater. Jag tycker inte att konstitutionsutskottet – om jag, herr

talman, får göra den utvikningen – alltid skall skriva under på vad partivännerna i regeringen har gjort eller inte gjort.

Jag vill därför än en gång tacka justitieministern, och jag hoppas att lagrådet också tar vad som här sagts ad notam. Det framfördes i en artikel i tidningen Expressen att lagrådet hade två sätt att kommunicera med regeringen. Det ena sättet var "blåkritesynpunkter", det andra var "rödritesynpunkter". Blåkritesynpunkterna innebar att man muntligen framförde vad man tyckte var fel. Rödritan kom till användning när man skulle vara mer officiell. Ehuru jag heller inte vill sticka under stol med, herr talman, att den blå färgen är mig något mer närstående än den röda vill jag i detta avseende hoppas att blåkritesynpunkterna i fortsättningen blir så obefintliga som möjligt.

Anf. 5 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! I detta sammanhang tycker också jag bättre om den blå färgen.

Jag har bara två avslutande synpunkter:

För det första tror jag att Anders Björck är överens med mig om att det är bättre att gå till lagrådet med en remiss som inte är helt färdig och slutjusterad än att inte gå till lagrådet alls, vilket ibland i pressade lägen kan tänkas förekomma.

För det andra vill jag säga att frågan om förhandsgranskning av lagrådsremisser i viss mån har kommit i ett nytt läge genom att remisserna inte längre sätts utan fotokopieras eller offsettrycks direkt på grundval av en maskinskriven version. Det har gjort att den tekniska framställningen har kunnat påskyndas, så att det inte längre finns samma behov att påbörja föredragningen i lagrådet i förväg. För justitiedepartementets del är det mycket ovanligt att en föredragning påbörjas innan lagrådsremissen formellt har överlämnats till lagrådet.

Anf. 6 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Får jag då också avslutningsvis säga att jag självfallet tycker att det är bra att man tillämpar lagrådsgranskning i så stor utsträckning som möjligt. Enligt den nya ordningen skall ju skälen anges, om man inte gör på det sättet. Enligt min mening behöver ingen regering känna sig särskild besvärad över om man från lagrådets sida kommer fram med förbättringar av olika slag när det gäller den formella utformningen. Det är faktiskt därför lagrådet är till och inte för något annat med den syn som vi numera har på lagrådet.

Det är alldeles utmärkt att man nu har ett förfarande som gör att tryckframställningen av lagrådsremisserna går litet snabbare. Det finns emellertid vissa problem förknippade också med detta. Det ligger nu ett mål i kammarätten, som jag med hänsyn till riksdagsordningen självfallet icke här skall kommentera, som just handlar om hur man med denna nya ordning skall få tillgång till betänkanden, dvs. hur offentlighetsprincipen skall fungera. Det är min förhoppning att man också från departementets sida

funderar på hur man skall se till att offentlighetsprincipen tillämpas på ett tillfredsställande sätt också på detta område.

Överläggningen var härmed avslutad.

5 § Svar på interpellation 1982/83:86 om beredningen av regeringsförslagen

Anf. 7 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Med anledning av beredningen av ett par enskilda lagstiftningsärenden har Bertil Fiskesjö ställt två frågor till mig. Han har frågat om jag anser att det ur rättssäkerhets- och kvalitetssynpunkt är tillfredsställande att omfattande lagförslag läggs fram och drivs igenom i riksdagen utan att de föregåtts av sedvanligt utrednings- och remissförfarande. Bertil Fiskesjö vill också veta om jag anser att de i interpellationen påtalade förfaringsätten står i god överensstämmelse med grundlagens föreskrifter.

I 7 kap. 2 § regeringsformen föreskrivs i fråga om beredningen av regeringsärenden att behövliga upplysningar och yttranden skall inhämtas från berörda myndigheter. Vidare skall i den omfattning som behövs tillfälle lämnas sammanslutningar och enskilda att yttra sig.

Bestämmelsen gäller i alla slags ärenden hos regeringen. Den ger regeringen stor frihet att anpassa beredningen efter omständigheterna i varje särskilt fall.

Enligt min mening är det ett betydelsefullt inslag i den politiska beslutsprocessen att man vid beredningen av regeringens förslag till riksdagen inhämtar synpunkter från myndigheter och organisationer. Som svar på Bertil Fiskesjös första fråga vill jag därför säga att det inte är tillfredsställande om en regering skulle lägga fram omfattande lagförslag utan sedvanligt utrednings- och remissförfarande.

Det normala bör vara att regeringens förslag föregås av remissbehandling. I vissa fall bör remissbehandling dock kunna underlåtas eller ersättas med en hearing eller med någon annan form av överläggning med de myndigheter och organisationer som är berörda.

Man får också räkna med att det någon gång kan inträffa att det inte är möjligt att hinna med en så omfattande beredning som skulle vara önskvärd, t. ex. i ett läge då det är av stor vikt att riksdagen snabbt kan fatta beslut.

Jag skall också säga något om de två konkreta lagstiftningsärenden som Bertil Fiskesjö har tagit upp, nämligen regeringens lagrådsremiss om vissa skogspolitiska åtgärder och regeringens proposition om tillfällig vinstskatt (prop. 1982/83:102). Om handläggningen av dessa ärenden har jag inhämtat följande.

Till grund för lagrådsremissen om skogspolitiska åtgärder ligger främst ett förslag från virkesförsörjningsutredningen från år 1981. Förslaget har varit

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

föremål för en omfattande remissbehandling, som tidigare har redovisats för riksdagen. Dessutom har lagrådsremissen föregåtts av överläggningar med företrädare för skogsindustrin, skogsbruket och de fackliga organisationerna.

När det gäller förslaget om vinstskatt bör nämnas att överläggningar ägde rum med riksskatteverket innan förslaget sändes över till lagrådet för yttrande. Någon egentlig remissbehandling var dock inte möjlig att genomföra, eftersom propositionen måste lämnas till riksdagen i sådan tid att förslaget kunde få en dämpande effekt på årets lönerörelse.

Sådana omständigheter som jag nu har redovisat beträffande de två lagstiftningsärendena måste beaktas vid tillämpningen av 7 kap. 2 § regeringsformen. Jag anser därför att ärendena har beretts i enlighet med grundlagens föreskrifter.

Anf. 8 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag ber att få tacka justitieministern för svaret. Jag förstår de bekymmer som justitieministern haft med utformningen, mot bakgrunden av vad som faktiskt förevarit.

I sak kan jag tyvärr inte säga att jag tycker att svaret är tillfredsställande. Justitieministern försöker få det därhän att behandlingen av de ärenden som jag har påtalat är helt korrekt och att det är så det skall gå till. Jag tycker att det är illavarslande för framtiden. Lagförslagen skall tydligen hastigt kunna skrivas ihop i departementen utan föregående utredning och remissbehandling för att med hög fart drivas igenom i riksdagen, där man förlitar sig till att den socialistiska majoriteten lydigt ställer upp och t. o. m. avslår alla förslag från oppositionen om ytterligare utredning i utskottens regi.

På det sättet vill den socialdemokratiska regeringen tydligen få igenom sina förslag, med så få tillfällen som möjligt till saklig värdering och kritik. Det är den slutsats som man kan dra av justitieministerns svar på min interpellation.

De två fall som jag tagit upp i min interpellation utgör emellertid inte några enstaka exempel på regeringens iver att kringgå de beredningskrav som t. o. m. är inskrivna i grundlagen. Redan i höstas fick vi uppleva hur regeringen drev igenom ett helt knippe lagbeslut som inte beretts på föreskrivet sätt. Någon har summerat antalet och fått det till 31 stycken. Bland dessa fanns sådana principiella nyheter som hyreshusavgift, avgifter på äldre kraftverk och rätten att i deklARATIONEN göra avdrag för fackföreningsavgift. Huvudparten av förslagen den gången remitterades inte ens till lagrådet för granskning.

I vad gäller rätten till avdrag för fackföreningsavgifter bråkade vi ordentligt från oppositionens sida i de inblandade utskotten, inte minst i det utskott som jag själv är ledamot av – konstitutionsutskottet –, eftersom viktiga integritetsaspekter kom i fokus. Vi krävde att åtminstone lagrådet och datainspektionen skulle höras – men nej! Vi blev överkörda av majoriteten, trots att det i riksdagsordningen är direkt föreskrivet att en minoritet har rätt att kräva t. ex. lagrådets granskning, om regeringen

Måndagen den
21 mars 1983

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

försummat att vidta den åtgärden. Majoritetens märkliga motivering den gången var att man först skulle ta lagstiftningen. I efterhand skulle man sedan undersöka hur detta överensstämde med integritetsskyddet.

I Aftonbladet, regeringens metafysiska hallelujaorgan, karakteriserades våra författningsevenliga krav som en löjeväckande aktion. Att hävda författningsevenliga rättigheter för att säkerställa fullvärdiga lagprodukter är således en löjeväckande aktion.

När det gäller lagstiftningen är det ju så att de regler och bestämmelser som finns inte har tillkommit av en slump eller av illvilja gentemot en socialdemokratisk regering. De bygger på den förnuftiga tradition som säger att nya lagar skall övervägas noga. De skall manglas under sakkunniga instansers argusögon, genom utredning och remissbehandling. De slutliga beslutsfattarna här i riksdagen skall känna till alla relevanta invändningar innan beslut fattas. De lagar som vi antar skall vara förenliga med grundlagen. De skall stå i överensstämmelse med redan befintlig lagstiftning. Vidare skall de helst kunna tillämpas utan några opåräknade överraskningar i implementsskedet.

Förberedelsarbetet har också mycket stor betydelse för den allmänna opinionsbildningen i en öppen demokrati. Hur skall alla granskande organ i media, hur skall allmänheten i en demokrati kunna få ett sakligt underlag och tid för en kritisk debatt, om makthavarnas beslut trumfas igenom under stor tidspress och utan granskning av de instanser som sitter inne med särskilda sakkunskaper?

Jag vet fuller väl, eftersom jag har varit med under hela resans gång, att socialdemokraterna i grunden var emot t. ex. kravet på en vidgning av lagrådsgranskningen när det gäller alla viktiga lagförslag. Men ni gick med på det till slut, eftersom ni hade svårt att hitta vettiga och gångbara argument mot detta krav. Nu är det inskrivet i grundlagen, och det skall alltså följas.

Så till de två aktuella fall som jag särskilt har tagit upp i min interpellation. Dessa båda lagförslag som jag uppmärksammat har visserligen remitterats till lagrådet. Bristerna härvidlag i beredningsarbetet ligger i förberedelserna dessförinnan från regeringens sida.

I vad gäller förslaget om tillfällig vinstskatt säger justitieministern att förklaringen till att man glatt körde över alla regler i fråga om beredningen var att förslaget skulle läggas fram vid en sådan tidpunkt att det skulle kunna få en dämpande effekt på årets lönerörelse. Det är vad man inom språkvetenskapen brukar kalla en eufemism, dvs. en förskönande omskrivning.

Vad det i klartext gällde var att man skulle tillgodose ett LO-krav. För att lugna LO och för att LO skulle kunna lugna sina medlemmar hoppade man över vad som borde gälla om utredning och remissförfarande.

Lagrådet, som dock fick granska den här frågan, klagar bittert över att det inte haft tillräckligt material för att ge frågan en saklig prövning.

"En behandling av ärendet i grundlagsenlig ordning skulle", säger lagrådet, " varit särskilt värdefull med hänsyn till den delvis komplicerade

karaktären av de frågor som remissen berör. Lagrådet har därför haft begränsade möjligheter att med ledning av det föreliggande materialet bedöma sådana frågor om lagstiftningens praktiska konsekvenser och tillämpning som avses i 8 kap. 18 § 3 stycket regeringsformen.”

Detta är, herr talman, lagrådets sätt att på det något inlindade juridiska språket tala om för regeringen att regeringen försummat att bereda ärendet på sådant sätt att det är möjligt för lagrådet att bedöma lagförslaget i enlighet med de föreskrifter som finns för lagrådet i regeringsformen, dvs. grundlagen.

Denna hårda kritik är rätt sensationell. Det var för min del första gången som jag påträffade något sådant i ett lagrådsyttrande.

Den enda beredning utanför regeringskansliet som justitieministern i sitt svar till mig åberopar är överläggningarna med riksskatteverket innan frågan sändes över till lagrådet för yttrande.

Jag utgår naturligtvis ifrån att justitieministern ger en korrekt beskrivning härvidlag – man har alltså talat med riksskatteverket. Men det för lagrådet och riksdagen intressanta – för den slutliga behandling som riksdagen är skyldig att göra – är naturligtvis att vi inte sett några direkta vittnesbörd om dessa överläggningar. Jag har inte kunnat få fram något yttrande från riksskatteverket. Och varför bara från riksskatteverket? kan man fråga sig. Det finns ju många andra sakkunniga instanser och intressenter.

Något formellt remissförfarande har det tydligen inte varit fråga om, och det påstår inte heller justitieministern i sitt svar till mig.

Utan utredning, utan remissbehandling och utan ett relevant sakmaterial skall alltså lagrådet yttra sig och riksdagen besluta.

Att ni ibland, trots allt, kan spänna hågen alltför högt visar det hittillsvarande resultatet av den lagstiftning som ni tänkte genomföra på det skogliga området. Skötsamma enskilda skogsägare skulle beläggas med en straffavgift utan att ha begått några fel – detta för att tillgodose ett krav från några LO-förbund och från vissa med dessa förbund åtminstone temporärt allierade storbolag på den skogliga sidan.

Lagstiftningen skulle drabba enbart enskilda skogsägare. Bolag, domänverket, kyrkan och staten skulle inte omfattas av de påyrkade bestämmelserna. Nej, det var de små skogsägarna som envist håller fast vid enskild äganderätt och långsiktigt skogsbruk som skulle klämmas åt. Om de små skogsägarna inte kalthögg sina arealer så som regeringen ville, skulle de beläggas med en straffavgift av en storleksordning som de inte kunde bära och som dessutom skulle betalas in i förväg. Det var naturligtvis ett ur t. ex. likställighetssynpunkt helt oacceptabelt förslag. Jag bortser här från – det är ingen skogspolitisk debatt det gäller – att de faktiska uppgifter om avverkning, virkestillgång och effekter på lång sikt som fanns i förslaget också var verklighetsfrämmande.

Nu påstår justitieministern i sitt svar till mig, om han verkligen kan mena det, att grunden för den så omdiskuterade och famösa lagrådsremissen var virkesförsörjningsutredningen från år 1981. Vidare påstår han att lagrådsremissen har föregåtts av överläggningar med företrädare för skogsindustrin,

Måndagen den
21 mars 1983

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

skogsbruket och de fackliga organisationerna. Det senare kan måhända vara sant. Det är de fackliga organisationerna som i mycket dirigerar regeringens förslag, så varför inte i denna fråga. Men de övriga påståendena kan jag inte finna belägg för någonstans.

Så här säger t. ex. lagrådet i sitt yttrande:

”Genom lagen om inbetalning på avverkningskonto slår lagstiftaren in på nya vägar, ett förhållande som kunde ha motiverat en noggrann analys av de ganska invecklade problem som uppkommer genom den använda tekniken. --- Här försvåras emellertid lagrådets granskning av att förslaget till kontolag inte har varit föremål för sedvanlig remissbehandling av det slag som avses i 7 kap. 2 § regeringsformen. De ekonomiska styrmedel som tidigare behandlats i olika betänkanden – berörda i remissprotokollet – har haft en annan karaktär, och vad som framgått vid remissbehandlingen beträffande dessa förslag ger inte någon nämnvärd ledning i förevarande lagstiftningsärende.”

Så säger lagrådet, och vi som har följt med i det här ärendet och som har tillgång till relevanta dokument vet att lagrådet har rätt. Det har inte varit någon särskild utredning i vad gäller detta skogskontoförslag, det har inte varit någon remissbehandling. Inte ens skogsstyrelsen – vårt högsta organ på det skogliga området – hade någon aning om förslaget, enligt ett uttalande från chefen för lag- och planenheten på skogsstyrelsen.

Justitieministrarnas påstående är således i de delar som jag nu berör inte korrekta. Om de vore det, skulle chefen för lag- och planenheten på skogsstyrelsen fara med osanning, och det skulle också lagrådet göra.

Det förslag som ni nu tvingats att med full maskin backa från var tydligen framskrivet i departementet utan utredning eller överväganden av sakkunniga instanser. Jag skall inte fortsätta att citera ur lagrådets yttrande, men eftersom det gäller lagstiftning kan jag inte avhålla mig från att erinra om lagrådets påpekande att två av de lagförslag som framlades gick stick i stäv mot varandra. Enligt förslaget till ändring i skogsvårdslagen skulle det föreligga skyldighet att slutavverka hälften av den skogsmarksareal som det är tillåtet att avverka. Men enligt kontolagen skulle man tvinga fram avverkning av i princip 90 % av den enligt skogsvårdslagen tillåtna avverkningen.

Man brukar ibland tala om att den högra handen inte vet vad den vänstra gör. Här är det tydligen så att den ene skrivande tjänstemannen i departementet inte vet vad den andre skriver.

Nu har regeringen, i vad gäller det här förslaget, tvingats till åtminstone en temporär reträtt. Det är lagrådets berättigade kritik, och inte minst den vredgade opinion som bildats ute i landet, som har åstadkommit detta. Hur det blir framöver vet vi inte.

Om denna kritik och denna opinion inte kommit till stånd hade tydligen lagförslaget drivits igenom. Att förslaget redan när det blev känt utsattes för en hård saklig kritik från företrädare från t. ex. mitt parti och från sakkunniga personer inom skogsnäringen hade ju ingen annan verkan än att jordbruksministern och regeringen försvarade förslaget med ännu större

frenesi. Det är således bra att det här förslaget nu, åtminstone temporärt, lagts i papperskorgen. Men som exempel på regeringens lagstiftningsteknik är förslaget oroande.

Jag kan alltså inte, herr justitieminister, dela uppfattningen i interpellationssvaret att behandlingen av de ärenden jag tagit upp skulle stämma väl överens med intentionerna bakom grundlagens föreskrifter. Regeringen har enligt min mening inte berett ärendena på det sätt som där förutsatts.

Justitieministerns svar på min interpellation föranleder mig att ställa frågan: Kan vi även framöver förvänta oss liknande aktioner från den sittande regeringen i viktiga lagstiftningsfrågor?

Under detta anförande övertog andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 9 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Redan inledningsvis fick jag ett intryck av att Bertil Fiskesjö något hårdrog mitt svar. En stor del av Bertil Fiskesjö's inlägg rörde de två lagstiftningsförslagen, mindre det grundläggande problemet om tolkningen av 7 kap. 2 § regeringsformen. Därför tvingas jag, herr talman, att något ytterligare gå in på de två lagrådsremisserna.

Till grund för lagrådsremissen om skogspolitiska åtgärder ligger, som jag sagt, virkesförsörjningsutredningens betänkande från 1981, men det finns också ett något äldre förslag, nämligen från 1973 års skogsutredning om s. k. skogsvårdskonton. De båda utredningsförslagen har varit föremål för en omfattande remissbehandling under årens lopp. Remissyttranden har också tidigare redovisats för riksdagen. Dessutom har, som jag sade, beredningen av ärendet i regeringskansliet ägt rum under överläggningar med företrädare för skogsindustrin, skogsbruket och de fackliga organisationerna. Sålunda har, enligt uppgifter som lämnats till mig från jordbruksdepartementet, överläggningar hållits med Skogsindustriernas samarbetsutskott, Sågverkens råvaruförening, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund, domänverket, skogsstyrelsen och de fackliga organisationerna inom skogsindustrin och skogsbruket.

Det är i och för sig riktigt att förslaget om skogspolitiska åtgärder har kritiserats rätt ingående av lagrådet. Det väsentliga i lagrådets kritik är inte att remissbehandlingen skulle ha varit otillräcklig. Det viktiga är i stället lagrådets principiella och även praktiska invändningar mot förslagens konstruktion.

Regeringen har nu faktiskt tagit fasta på lagrådets synpunkter och lägger inte fram något förslag till lag om skogsvårdskonton. Därför kunde kanske vad jag nu säger i viss mån ha funnits med i bakgrunden när Bertil Fiskesjö kritiserar regeringen på den här punkten.

När det gäller propositionen om tillfällig vinstskatt kan jag erinra om att ett system för vinstdelning för år 1983 aviserades redan i den proposition om ekonomisk-politiska åtgärder som lades fram för riksdagen i början av november förra året. I den propositionen redovisades också de grundlägg-

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

gande dragen i systemet.

Regeringen fattade beslut om lagrådsremiss av förslaget den 20 januari 1983 och om propositionen den 10 februari. Den överlämnades till riksdagen den 14 februari. Här var det alltså bråttom.

Den tillfälliga vinstskatten syftade till att skapa förutsättningar för den återhållsamhet som enligt vad vi redan har kunnat se har präglat årets lönerörelse. Det bedömdes vara ett mycket angeläget skäl för att så snabbt som möjligt få fram propositionen. Jag har uppfattat det så, att det inte råder några delade meningar om det angelägna i detta.

Under beredningen av ärendet förekom det som sagt fortlöpande kontakter med riksskatteverket. Vid ett möte på riksskatteverket i slutet av november diskuterades både de materiella och de formella reglerna. Utgångspunkten för diskussionerna var ett lagtextutkast som fanns då. Ytterligare ett möte ägde rum efter det att det utkastet till lagrådsremiss hade utdelats.

Det är som bekant riksskatteverket som skall vara beskattningsmyndighet för vinstskatten. Det fanns därför inte någon anledning att ha sammanträffanden med t. ex. länsstyrelserna, liknande dem man haft i andra sammanhang. Med hänsyn till att lönerörelsen just då pågick fanns det inte någon möjlighet att hinna med ett sedvanligt remissförfarande.

Det är klart att man kan ha delade meningar om hur detta stämmer med 7 kap. 2 § regeringsformen. Jag skall gå in litet grand på den frågan. Men först vill jag ta upp ett tredje fall som är ännu mera belysande; det visar hur enligt min mening 7 kap. 2 § regeringsformen absolut inte får tillämpas.

Det gäller en proposition som framlades hösten 1980, då den dåvarande borgerliga trepartiregeringen föreslog att beräkningsunderlaget för basbeloppet skulle ändras. Förslaget innebar en kraftig urholkning av värdesäkringeringen på en rängd olika områden. Förslaget drabbade många människor: pensionärer, handikappade, arbetsskadade, de som uppbär bidragsförskott och studiemedel. Det lades fram utan någon remissbehandling. Inte heller inhämtades lagrådets yttrande.

När förslaget kom till socialförsäkringsutskottet inhämtades däremot yttranden från finansutskottet, skatteutskottet och lagutskottet och därutöver från riksförsäkringsverket, statistiska centralbyrån, SAF, LO, TCO och SACO/SR. Detta skedde alltså under riksdagsbehandlingen.

Jag vill inte göra något indignationsnummer av detta – det kan finnas olika skäl för att underlåta remissbehandling. Det är klart att vi skall ha de här inträffade fallen i medvetande när vi för en sådan här diskussion. Men jag skulle ändå litet grand vilja gå in på hur jag ser på den här bestämmelsen i regeringsformen.

Den innebär inte att regeringen alltid måste inhämta upplysningar och yttranden från myndigheter, sammanslutningar och enskilda. Det är tvärtom så att regeringen har en stor frihet att anpassa beredningens former och omfattning efter omständigheterna i varje särskilt fall. Det heter nämligen att man skall inhämta behövliga upplysningar och yttranden. Det uttrycket menar jag skall tolkas så att man i varje särskilt fall skall ta ställning till om det

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

föreligger ett behov av att inhämta några upplysningar och yttranden.

En sådan prövning leder ofta till att ett förslag remitteras. Men det finns också fall där en remissomgång inte framstår som behövlig. Orsakerna härtill kan variera. Det kan vara så att förslaget, som fallet har varit här, kan vara utarbetat i samarbete med de berörda intressenterna. Ämnet kan vara relativt obetydligt. De lösningar som det är fråga om är kanske ganska klara. Bakom förslaget kan det finnas bred enighet, och skälen härtill kan vara många. Detta betyder att behovet av remissbehandling varierar från fall till fall. Vi har här diskuterat tre fall som i och för sig är intressanta. Som ofta är förhållandet när det gäller grundlagsregler kan tillämpningen av 7 kap. 2 § inte uteslutande grunda sig på renodlat rättsliga värderingar av jurister eller statsvetare. Det måste också bli en politisk bedömning, och från den utgångspunkten är kanske bestämmelsen inte helt lyckad i sin nuvarande formulering. Man måste t. ex. kunna avstå från remissbehandling då det gäller en brådskande fråga som exempelvis kan röra rikets säkerhet eller betydelsefulla samhällsekonomiska frågor. Att klara detta med tillämpning av det behövlighetsrequisit som anges i grundlagen förefaller mig inte helt adekvat. Det kan, enligt min mening, vara angeläget att föra en diskussion om hur bestämmelsen skall tillämpas. Det gäller ju att i praktiken kunna arbeta så, att de krav på bl. a. snabbhet som alltmer ställs på regeringar i dessa tider kan uppfyllas. Tyvärr är det väl så när det gäller tillämpningen av denna bestämmelse att det är lättare för en handlingskraftig regering att hamna i gränsmarkerna än för en regering som är mera trög i sitt handlande.

Anf. 10 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! När vi förde in i grundlagen den bestämmelse som justitieministern refererade till utformades den ju så, att det skulle stå klart att viktigare och större frågor skulle beredas ordentligt. Däremot föreskrevs det inte – och det är naturligtvis riktigt – att alla möjliga småfrågor eller mindre betydelsefulla ändringar av gällande lagar nödvändigtvis skulle initiera en omständlig beredningsprocess. Jag tycker att det är på detta sättet som paragrafen skall tillämpas. Vi har fått många, ofta berättigade, klagomål om hur komplicerat vårt moderna samhälle har blivit, hur svåröverblickbar lagstiftningsmaterien är t. o. m. för specialister. Det är klart att risken för att råka ut för missgrepp, må vara att de är oavsiktliga, blir mycket större, om man genomdriver komplicerad lagstiftning i stor hast, utan att denna lagstiftning har föregåtts av en noggrann granskning av dem som besitter särskild sakkunskap på området.

Jag tycker också att det som jag tog upp redan i mitt inledningsanförande är viktigt, nämligen redovisningen för allmänheten, naturligtvis framför allt för massmedia, av vad som pågår. Det är viktigt att medborgarna får reda på vad som är på gång, att det kan bli en diskussion om det och att man får tillfälle att säga sin mening. Detta är ju något av själva livsluften i ett demokratiskt samhälle. Materialet och utredningsverksamheten får inte stängas in bakom kanslihusets låsta dörrar.

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

Vidare är det klart att det är mycket betydelsefullt för oss här i riksdagen, när vi skall göra en bedömning av de förslag som kommer från regeringen, att vi har tillgång till ett omfattande sakmaterial. Riksdagsutskotten skall ju inte bara expediera regeringens förslag, utskotten skall granska dem och på nytt ta upp de invändningar som kan ha funnits tidigare under remissbehandlingen och på beredningsstadiet.

Jag anser att de båda lagförslag som jag har aktualiserat har så stor räckvidd att de borde falla in under den beredningsskyldighet som är fastlagd i 7 kap. 2 § regeringsformen.

Nu säger justitieministern att förslaget om vinstskatt var känt, det var signalerat redan i höstas att det skulle komma. Ja, visst var det signalerat, men hur skall man kunna utsätta ett förslag som rent konkret inte finns i sinnevärlden för en mera noggrann och detaljerad prövning?

Här höjer verkligen lagrådet på pekfingret. Jag citerade en bit i mitt första inlägg. Nu skall jag citera en annan bit:

”De remitterade förslagen har inte varit föremål för sådan remissbehandling som avses i 7 kap. 2 § regeringsformen. Lagrådet får i anledning härav understryka att en lagrådsgranskning inte kan ersätta den sedvanliga remissbehandlingen av myndigheter och sammanslutningar med särskild sakkunskap på området.”

Detta, liksom vad jag tidigare citerade, är mycket unika påpekanden som lagrådet gör till regeringen.

Vad sedan gäller denna skogslag, som enligt justitieministern hade varit föremål för en så omfattande beredning, försöker justitieministern blanda bort korten. Jag vet fuller väl att vi har haft en lång rad skogsutredningar. Jag vet också att de har remissbehandlats, och jag har t. o. m. läst en del av de remissvar som har kommit med anledning av dessa utredningar. Men det intressanta är ju att denna kontolog, som var det verkligt kontroversiella i förslaget, inte hade varit föremål för beredning eller remiss i vanlig ordning.

Lagrådet säger så här: ”Här försvåras emellertid lagrådets granskning av att förslaget till kontolog inte har varit föremål för sedvanlig remissbehandling — — —.” Det går alltså inte att med hänvisning till att en lång rad tidigare skogsutredningar varit ute på remiss försvåra att detta mycket ingripande förslag inte har varit det.

Anf. 11 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Bertil Fiskesjö säger att det inte råder något tvivel om att de här två förslagen, om skogspolitiska åtgärder och om vinstskatt, är av en sådan räckvidd att man skall tillämpa bestämmelserna i 7 kap. 2 § om remissförfarande. Jag har ingen annan mening på den punkten. När Bertil Fiskesjö säger att mindre betydelsefulla förslag inte faller under det krav på remissbehandling som regeringsformen lägger fast, har jag ingen annan mening på den punkten heller.

Men från dessa gemensamma utgångspunkter anser jag mig kunna konstatera att det lagförslag som avser skogsavverkning och det som avser

vinstskatt har undergått en sådan behandling som, med den tolkning jag ger denna bestämmelse i regeringsformen, innebär att de är remissbehandlade i den meningen.

Däremot kan jag konstatera beträffande det förslag som Karin Söder lade fram 1980 om beräkningsunderlaget för basbeloppet att det inte kan påstås något annat än att detta var ett betydelsefullt och genomgripande förslag, att detta skulle ha remissbehandlats enligt föreskrifterna i 7 kap. 2 § regeringsformen samt att någon sådan remissbehandling över huvud taget inte gjordes, utan socialförsäkringsutskottet fick göra denna remissbehandling. Där är det otvetydigt så, vill jag säga, att man har brutit mot föreskrifterna i 7 kap. 2 § regeringsformen.

Nr 103

Måndagen den
21 mars 1983.

*Om beredningen
av regerings-
förslagen*

Anf. 12 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Justitieministern för på känt socialdemokratiskt manér i diskussionen in frågor som inte har med debatten att göra. Jag skulle naturligtvis i och för sig kunna gå in på detta förslag, om jag hade vetat att justitieministern skulle ta upp det.

Att jag kritiserar den socialdemokratiska regeringen när jag tycker att den har felat innebär naturligtvis inte att jag anser att tidigare sittande regeringar betedde sig fullkomligt i alla förekommande fall. Vi i konstitutionsutskottet höll minsann ögonen på bl. a. lagrådsgranskningen, och det gjorde vi alldeles bortsett från att det var så att säga vår egen majoritet som satt i regeringsställning.

Som exempel kan jag nämna att när justitieministern – alltså Ove Rainers företrädare – lade fram ett förslag till mycket omfattande ändringar av sekretesslagstiftningen, fann vi i konstitutionsutskottet att förslaget inte hade lagrådsgranskats. Den dåvarande socialdemokratiska oppositionen behövde inte ens begära att vi skulle göra det, utan vi sade helt självmant från majoritetens sida att detta var ett mycket omfattande förslag, och sådan brådska med förslaget får det inte vara att vi inte kan invänta en sådan sakkunnig granskning av förslaget som är förutsatt i grundlagen. Förslaget fick ligga över sommaren, och sedan behandlade vi det i höstas.

Så justitieministern skall inte tro att jag här står och försöker försvara några regeringar i de fall när de har gått tvärs över. Vad jag försvarar är bl. a. riksdagens rätt till en fullödlig information om de lagförslag som riksdagen skall ta ställning till.

Justitieministern kan ju inte rimligen försvara frånvaron av beredning och remissförfarande när det gäller den aktuella kontolagen genom att hänvisa till att *andra* förslag på det skogspolitiska området har genomgått en sedvanlig beredning.

Anf. 13 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Bara helt kort: Den del som enligt herr Fiskesjös mening inte var remissbehandlad är alltså skogsvårdskontolagen. Nu läggs det ju inte fram något förslag. Regeringen har tagit hänsyn till lagrådets kritik. Då tycker jag att vi av praktiska skäl kan lämna den frågan därhän. Den är avförd

från dagordningen. Det kommer ett nytt förslag, som kommer att undergå sedvanlig remissbehandling.

Anf. 14 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Kan jag tolka detta så att även om lagrådet inte hade dragit upp denna principiella kritik och även om småskogsägare runt om i landet inte framfört dessa förbittrade protester, så skulle regeringen på grundval av den precis lika sakliga och korrekta kritiken som kommit från oppositionen ha dragit tillbaka förslaget?

Anf. 15 Justitieminister OVE RAINER:

Herr talman! Vad som är väsentligt i den här frågan är att förslaget inte läggs fram för riksdagen.

Anf. 16 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Detta konstaterande kan jag naturligtvis, herr justitieminister, avslutningsvis med övertygelse instämma i. Det är mycket glädjande att socialdemokraterna inte driver igenom detta lagförslag i riksdagen. Det skulle ha varit misskrediterande för svensk lagstiftning över huvud taget.

Överläggningen var härmed avslutad.

6 § Svar på interpellation 1982/83:82 om fredsfostran i utbildningen

Anf. 17 Utbildningsminister LENA HJELM-WALLÉN:

Herr talman! Maj Britt Theorin har i en interpellation frågat mig om jag delar uppfattningen att fredsfostran i skola och förskola är en viktig väg att möta våldsindoktrineringen i samhället och positivt träna för att lösa konflikter. Hon har vidare frågat mig dels vilka övergripande slutsatser jag i så fall drar av detta, dels vilka åtgärder jag är beredd att vidta för att i utbildningen och vidareutbildningen av personal för förskolan och grundskolan inrymma även kunskap i fredsfostran. Slutligen har Maj Britt Theorin frågat mig vilka åtgärder regeringen planerar att vidta för att fredsfostran uttryckligen skall bli en del av förskolans arbetsuppgifter.

Efter överenskommelse med socialministern besvarar jag interpellationen även i den del den rör förskolan.

Låt mig inledningsvis säga att jag delar Maj Britt Theorins uppfattning att fostran till fred och kunskap om konfliktlösning är av grundläggande betydelse för vårt samhälle. Såväl förskolan som grund- och gymnasieskolan har en väsentlig funktion att fylla för att uppnå de mål vi måste ställa upp i detta avseende. Det måste vara ett ansvar för samhället att få alla barn att omfatta demokratins principer om frihet, tolerans och människors likabehandling.

I läroplanen för grundskolan (Lgr 80) anges exempelvis som en huvud-

uppgift för skolan att väcka respekt för sanning och rätt, för människans egenvärde och för människolivets okränkbarhet. Därav följer också att skolan skall grundlägga en vilja att söka fredliga lösningar av konflikter.

Denna skolans övergripande målsättning preciseras i kursplanen för samhällsorienterande ämnen (So). Som mål för undervisningen i So anges att eleverna skall träna sig att söka orsaker till motsättningar och att bearbeta konflikter. Skolan skall hjälpa eleverna att förstå hur konflikter mellan enskilda människor, mellan grupper och mellan stater har uppstått i det förflutna och kan uppstå i dag, vilken grund konflikterna kan ha, hur de kan förebyggas och hur de kan lösas. Undervisningen skall ge en beredskap för fredssträvanden och öka förståelsen för behovet av internationell solidaritet.

Som framgår av vad jag nu har sagt innebär Lgr 80 att freds- och konfliktfrågor har getts en stark ställning i grundskolan. Vi kan därför enligt min mening utgå från att alla elever i framtiden när de lämnar grundskolan kommer att ha fått grundläggande kunskaper om fred och konfliktlösning. Min optimistiska inställning styrks av det omfattande arbete med fredsfrågor som har bedrivits i många grund- och gymnasieskolor under de senaste läsåren. Arbetet har grundats på en djup känsla hos lärare och elever av vikten av fred och har stötts av skolöverstyrelsen (SÖ) i form av bl. a. ett särskilt fortbildningsmaterial för lärare. Jag vill i detta sammanhang nämna att regeringen i november förra året anslag 50 000 kr. till ett projekt Budkavle för fred, som innebär att alla de skolor som deltar i projektet under en tvåveckorsperiod arbetar med temat våld – rustningar – fred. I regeringskansliet bereds vidare f. n. en ansökan från Alva och Gunnar Myrdals stiftelse om bidrag till fredsupplysning för barn och ungdom. Jag har också erfarit att SÖ planerar ytterligare aktiviteter under det kommande läsåret, bl. a. i anslutning till FN-dagen.

Som ett allmänt mål för utbildningen inom högskolan gäller att den skall främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden. Utbildningarnas närmare innehåll fastställs lokalt av linjenämnderna. Jag förutsätter att linjenämnderna vid fastställande av kursplanerna för lärarutbildningen tar upp frågor om konflikter och fredsarbete.

Vad gäller fortbildning av lärare inom detta område erbjuder fortbildningsorganisationerna inom resp. högskoleregion ett flertal kurser. Förutom regionalt anordnade kurser har också ett antal riksrekryterande kurser med anknytning till området erbjudits. Som exempel på en regional kurs vill jag nämna en kurs som anordnas av högskolan för lärarutbildning i Stockholm i samverkan med SIDA, kallad Internationell förståelse. Den behandlar bl. a. freds- och konfliktfrågor, och ett av syftena med kursen är att utbilda personer som kan utgöra en resurs för lokalt utvecklingsarbete i frågor rörande internationell förståelse. Som ytterligare exempel kan jag nämna att högskolan i Falun/Borlänge anordnar en kurs om barn och våld.

När det gäller förskolan förelades riksdagen hösten 1982 en utvecklingsplan för barnomsorgen som utarbetats av socialstyrelsen på regeringens uppdrag. I utvecklingsplanen läggs huvudvikten vid att ett pedagogiskt

program för förskolor och fritidshem tas fram.

Avsikten med ett pedagogiskt program är, såsom framfördes i socialutskottets beräkning (SoU 1982/83:12) om familjepolitiken, att det skall bidra till att skapa en klarare struktur i barnomsorgsverksamheten än vad som hittills varit fallet.

I utvecklingsplanen anges förskolans samhällsmål, målen för barns utveckling och fostran samt sådana övergripande ämnesområden som kan inrymmas inom förskolan. De ämnesområden som därvid anges är språk, omvärldsorientering, bild och form, ljud och rörelse. Riksdagen uttalade i sammanhanget att bl. a. ämnesområdet omvärldsorientering innehåller många viktiga aspekter utöver dem som redovisats av socialstyrelsen. Som exempel nämndes fredsarbete och konfliktlösning. Sådana frågor förutsattes bli behandlade inom ramen för det pedagogiska programmet.

Det är således naturligt att fredsfostran ingår som en del i de ämnesområden som förskolan skall ta upp med barnen. En viktig utgångspunkt måste därvid vara barnens utvecklingsnivå och barnens möjligheter att ta del i verksamheten. Det bör således ankomma på resp. förskola att bedöma på vilket sätt frågor som gäller fredsfostran skall tas upp. Det är därvid viktigt att dessa frågor uppmärksammas i fortbildningen också av förskolans personal.

Arbetet för fred måste vara av högsta prioritet för oss alla. En vilja till fred och fostran för fred måste genomsyra alla områden inom samhället. Som jag har redovisat finns det goda förutsättningar att få till stånd en sådan utveckling i såväl förskolan som skolan.

Anf. 18 MAJ BRITT THEORIN (s):

Herr talman! Jag ber att få tacka utbildningsministern för det positiva svaret på min interpellation.

Förtryck och våld ökar mellan människor såväl som mellan nationer. Samhället genomgår en tydlig brutalisering på olika nivåer. Denna brutalisering drabbar framför allt barn och ungdom. Många upplever en stor fruktan för krig, en maktlöshet och hopplöshet inför framtiden.

"Den tid vi lever i kan bara betecknas som en tid av barbari. Vår civilisation håller på att inte bara militariseras men också att brutaliseras", sade Alva Myrdal i sitt Nobeltal.

Under de senaste åren har det blivit alltmer tydligt att massmedier – främst film, TV och video – har olika våldstillvänjande effekter på både barn och vuxna. Krigsleksaker, vapenförekomst och beväpnade yrkesgrupper bidrar till våldskulturen. Vår sociala omgivning och kulturmiljö bidrar till att människan alltmer programmeras för våld. Det är därför hög tid att samhället tar ett aktivt ansvar för att människan i stället skall "programmeras för fred".

Att klarlägga sambandet mellan aggression, våld och krig och sambandet mellan mänskliga och nationella konflikter blir en av de viktigaste uppgifterna. Fredsfostran innebär träning i förmågan att lösa konflikter med fredliga medel och att göra konflikter konstruktiva samt en övning i att

förebygga destruktiva konflikter. I en utbildning för att skapa fred måste naturligt ingå kunskaper om andra kulturer och målet att främja solidariteten mellan folken.

Vid den folkriksdag för nedrustning som anordnades i januari 1982 och som representerade hela Folkrepubliken Sverige behandlades också frågan om fredsfostran. Folkriksdagen krävde bl. a. att fredsfostran skall ingå i föräldrautbildningen och att en allmän fredsfostran genomförs inom barnomsorg, skola, fritid och arbetsliv. Denna fredsfostran inom skola och barnomsorg bör underlättas genom att fredsfostran blir obligatorisk i alla personalkategoriernas utbildning. Freds- och nedrustningsfrågorna bör bli ett prioriterat ämnesområde vid fortbildning av lärare, uttalade också folkriksdagen.

Låt mig då först notera den positiva inställning som Lena Hjelm-Wallén visar till frågan om fredsfostrans viktiga roll i skolan och förskolan. Vi är således överens om att fostran till fred och kunskap om konfliktlösning är av grundläggande betydelse för vårt samhälle.

Jag noterar också att den övergripande målsättningen i läroplanen för grundskolan, Lgr 80, nu börjar preciseras i kursplaner, t. ex. i kursplanen för samhällsorienterande ämnen. Freds- och konfliktfrågorna har enligt utbildningsministern getts en stark ställning i grundskolan. "Vi kan därför enligt min mening utgå från att alla elever i framtiden när de lämnar grundskolan kommer att ha fått grundläggande kunskaper om fred och konfliktlösning", sägs vidare i svaret. Jag delar utbildningsministerns optimistiska inställning när det gäller ett starkt engagemang från såväl elever som lärare, men jag tvingas också notera den osäkerhet och tvekan som lärare alltjämt verkar känna inför ämnet, snarare mer på grund av brist på utbildning och fortbildning än på grund av brist på vilja.

Inom ramen för den nya läroplanen för grundskolan kan varje lärare ta upp freds- och konfliktfrågorna. Men eftersom det i dag förekommer liten eller ingen utbildning om fredsfostran på lärarhögskolorna, saknar många lärare nödvändig kunskap i dessa frågor.

Utbildningsministern påpekar att utbildningarnas närmare innehåll fastställs lokalt av linjenämnderna vid högskolorna. Jag förutsätter därför att utbildningsministern och regeringen för ut till linjenämnderna det uttalande som nu har gjorts om att frågor om konflikter och fredsarbete bör tas upp vid fastställandet av kursplanerna för lärarutbildningen. Det skulle kunna betyda att dessa frågor i fortsättningen ingår i utbildningen av lärare.

När det gäller fortbildning av lärare är det naturligtvis positivt att det förekommer enstaka kurser där freds- och konfliktfrågor tas upp, men det är inte tillräckligt. Antalet lärare är ju oerhört stort, och då duger det inte med en eller annan kurs, hur bra den än är i sig. Mot bakgrund av vad utbildningsministern tidigare sagt om att fostran till fred och kunskap om konfliktlösning är av grundläggande betydelse för vårt samhälle blir min fråga därför, om regeringen är beredd överväga systematiska insatser för att förstärka freds- och konfliktfrågornas roll i vidareutbildningen av lärare.

Det finns vidare skäl att understryka att fostran och utbildning inte endast

äger rum inom klassrummets väggar, utan även i barnens övriga kontakter med samhället. I första hand handlar detta givetvis om den miljö som skolan i stort erbjuder, och då inte minst den roll mötet med skolans övriga personal har. Min fråga utifrån detta är: Vilka åtgärder är regeringen beredd överväga för att inte endast lärarna utan även skolans övriga anställda skall kunna inlemmas i ett konstruktivt arbete för fredliga konfliktlösningar?

När det gäller förskolan finner jag att klara mål anges i det pedagogiska programmet i utvecklingsplanen. Där nämns som exempel fredsarbete och konfliktlösning. Jag noterar regeringens uttalande att det är naturligt att fredsfostran ingår som en del i de ämnesområden som förskolan skall ta upp med barnen. Resp. förskola bör bedöma på vilket sätt frågor som gäller fredsfostran skall tas upp, sägs det i svaret. Det sägs vidare att det därvid är viktigt att dessa frågor uppmärksammas i fortbildningen också av förskolans personal. Min fråga till utbildningsministern blir därmed, om regeringen planerar några ytterligare åtgärder för att fredsfostran skall kunna ingå i fortbildningen av förskolepersonal.

Anf. 19 EVA HJELMSTRÖM (vpk):

Herr talman! Låt mig först konstatera att jag tycker att det är mycket bra att fredsfostran diskuteras här i kammaren. Vi lär få anledning att återkomma till ämnet senare under våren.

I sammanhanget vill jag erinra om att vi från vänsterpartiet kommunisternas sida redan till förra riksmötet väckte en motion som ligger i linje med vad Maj Britt Theorin i dag frågar om. Motionen behandlade barnens och ungdomens rättigheter, ungdomsarbetslösheten, kommersialismen och våldet, men tonvikten i motionen hade vi lagt vid freden. Vi framhöll att imperialismens krafter och den fortgående kapprustningen mellan stormakterna utgör ett ständigt hot mot freden, ett hot som är påtagligt inte bara för ungdomen utan också för barnen och som förstärks av det faktum att det finns en vetskap om att de som besitter vapnen inte drar sig för att använda dem. Ett av de mest ohyggliga och påtagliga exemplen är El Salvador, nu senast aktualiserat genom mordet på Marianella Garcia-Villas.

Jag vill i sammanhanget också erinra om den bok av Annika Holm och Lisa Berg som kom ut redan på 1970-talet. I boken intervjuades ett antal barn, och de nämnde där krig som någonting de fruktade mest.

Det är inget tvivel om att barnen och ungdomen känner en vanmakt. Den vanmakten måste vändas till en aktiv kamp för fred, avspänning och nedrustning.

I anslutning till vår motion ställde vi ett antal krav, bl. a. att studiematerial skulle framställas och att ett ökat ekonomiskt stöd skulle ges till fredsorganisationernas arbete i förskola, i grund- och gymnasieskola, på fritidsgårdar osv. Motionen avslogs emellertid. Lena Hjelm-Wallén och Maj Britt Theorin tillhörde dem som röstade emot den. Men vi konstaterar nu med tillfredsställelse att en del av våra krav trots allt har tillgodosetts, främst – det vill jag påstå – genom det tryck som fredsrorelsen har utövat. Som framhålls såväl i interpellationen som i svaret har skolöverstyrelsen ställt visst material

till förfogande. På en del håll i landet – inte minst i Stockholm – har en rad aktiviteter satts i gång i skolorna, och också i högskolor har frågan börjat uppmärksammas.

Fredsorganisationerna har i årets budget fått en viss ökning av medelsanslaget, men tyvärr är tillskottet alldeles för litet. Därför återkommer vi till årets riksmöte med en ny motion. Utifrån de positiva och vackra ord som nu har yttrats förutsätter jag att denna motion kommer att behandlas mer positivt av utbildnings- och socialutskotten och att den kommer att stödjas av dem som i Sveriges riksdag kämpar för barnens och ungdomens rätt till en ljus framtid.

Arbetet för fred måste, som det sägs i svaret, vara av högsta prioritet för oss alla. För att åstadkomma det, herr talman, krävs massinsatser. Vackra målsättningar i Lgr 80 och vackra ord från riksdagens talarstol får inte stanna på papperet. De får inte utgöra den s. k. poesidelen i läroplanen för grundskolan, utan de måste verkligen nå ut till skolorna och deras lärare och också till skolstyrelserna. Först då kan ett verkligt resultat uppnås.

Dessa massinsatser måste kompletteras med en rad andra åtgärder. Vi har pekat på att fredsorganisationerna måste få större möjlighet till aktivt arbete. I dag, för att ta ett konkret exempel, konkurrerar de t. ex. om s. k. timmar till förfogande med en rad andra organisationer som fått sin bastrygghet räddad. Så är inte fallet för fredsörelsen – den arbetar på helt olika villkor. 1 % av försvarsutgifterna var ju tidigare det socialdemokratiska kravet vad gäller fredsörelsen. Vi vidhåller detta krav.

Barnen är inte dummare än att de ser dubbelmoralen också hos politikerna, när de å ena sidan säger sig arbeta för fred men å andra sidan lägger ner miljarder på upprustning, däribland på stridsflygplanet JAS. Denna dubbelmoral förstår barnen, och den måste bekämpas.

Herr talman! Vi måste också arbeta mer internationellt. Vi har t. ex. föreslagit att ungdomsorganisationerna och fredsörelsen skulle kunna anordna ett internationellt barn- och ungdomsläger i Sverige om aktiv fredsfostran. Det är bra om våldsutbudet bekämpas i Sverige med alla medel, men detta förutsätter inte bara restriktioner utan också reella resurser. Högskolorna drabbas i dag av en fruktansvärd nedskärningspolitik.

Jag skulle vilja ställa en fråga till utbildningsministern: Är utbildningsministern beredd att verkligen motverka en sådan nedskärningspolitik? Man må använda hur vackra ord som helst om freds forskning och aktiv fredsfostran, men det förutsätter, herr talman, faktiskt pengar.

Anf. 20 JAN-ERIK WIKSTRÖM (fp):

Herr talman! Häromkvällen var jag och såg den nya filmen om Mahatma Gandhi. Det var en skakande film, som blev till en enda väldig fredspredikan. Dagen efteråt roade jag mig med att fråga en del barn och ungdomar som jag träffade hur pass mycket de visste om Gandhi. Det var inte mycket. Det är nog bara ett namn för de flesta svenska ungdomar i dag.

Om ett par veckor är det femton år sedan Martin Luther King mördades. Man kan befara att det för många svenska ungdomar på samma sätt råder en

stor brist på kunskaper också om en sådan person. Man kan naturligtvis undra hur vi förvaltar arvet från Gandhi och King när det förhåller sig på detta sätt.

Våra massmedier ägnar förvisso stor uppmärksamhet åt konflikter, men fredsarbetet är sällan särskilt spännande att rapportera om i nyhetsmedierna. Det är alltså väldigt viktigt att skolan systematiskt ägnar sig åt fredsfostran. Jag tror att en ganska god grund är lagd genom läroplanen, men det återstår väldigt mycket att göra. Jag vill särskilt peka på vikten av att vi får fram mera stimulerande läromedel och material, inte minst om de personer som varit engagerade i fredsarbetet, för att barn och ungdom som växer upp skall få en konkret bild av hur t. ex. en man som Gandhi faktiskt kunde besegra ett imperium utan arméer och utan användande av våld.

Man kan naturligtvis önska att TV ägnade större uppmärksamhet åt fredsarbetet i olika former. Inte minst tror jag att utbildningsradion har ett stort ansvar på den punkten. Det är möjligt att det inte är särskilt spännande för TV-producenterna att ägna sig åt den här typen av ämnen, men jag tror att det är väldigt angeläget. Läroplanen skulle verka uppfordrande också för dem som bär ansvaret för utbildningsprogrammen.

Jag tror också att vi behöver intensifiera forskningen på detta område. Den professur i freds- och konfliktforskning som jag hoppas att regeringen med det snaraste tillsätter är det första steget i som jag hoppas ett program för utbyggnad av resurserna på detta område. Här väntar väldiga uppgifter, inte minst därför att vi fortfarande vet så litet om metoderna i fredsarbetet.

Det är också viktigt att de lärare som i dag är ute i skolorna får möjlighet till fortbildning på det här området. Frågan är, skulle jag vill säga, om inte det här är nummer ett bland alla viktiga ämnen för fortbildning, bl. a. därför att merparten av de lärare som i dag tjänstgör aldrig fick någon utbildning under sin tid vid lärarhögskolor eller lärarseminarier. Ämnet är inte särskilt gammalt, och det finns inte särskilt mycket lärostoff, men jag tror att det är utomordentligt angeläget. Kan det bli enighet om detta, tror jag att barn och ungdomar som i framtiden går igenom den svenska skolan kommer att veta mera om både Gandhi, King och fredsarbetet än dagens ungdom gör. Det tror jag är bland det viktigaste vi kan förmedla till nästa generation.

Anf. 21 Utbildningsminister LENA HJELM-WALLÉN:

Herr talman! Jag tror att en sådan här diskussion i Sveriges riksdag är viktig. Det är angeläget att vi gör klart att vi tar barns och ungdomars oro för framtiden, främst för kriget, på allvar. Det är betydelsefullt att vi visar att det i riksdagen finns en stor uppslutning kring åsikten att det är viktigt med fredsfostran. Därför tycker jag att det faktiskt är litet onödigt att Eva Hjelmström gör affär av riksdagens sätt att arbeta och komma fram till beslut vid behandlandet av vpk-motionen. Det är naturligt att riksdagen avslår motioner som tar upp sådana frågor som myndigheter redan är på väg att fatta beslut om.

Jag sade inledningsvis att jag känner viss optimism inför hanteringen av denna fråga inom skolsystemet. Det gör jag framför allt därför att jag kan

konstatera att så många elever och lärare är starkt engagerade. Jag hoppas att den positiva förväntan från oss politiker som personalen och ungdomarna känner ytterligare skall stimulera dem.

Jag tror också att det är mycket viktigt att folkrörelser, ungdomsorganisationer och enskilda fredsarbetare positivt samverkar med förskola och skola. Att så sker redan i dag skall vi notera och uttala stor glädje över.

Naturligtvis kan aktiviteterna bli ännu intensivare och verksamheten ännu bättre. I det sammanhanget sätter jag stor tillit till det material som SÖ har utarbetat för fortbildning lokalt. Det är ett material som har gått ut till alla skolor och som inte bara berör dem som är föremål för grundutbildning eller ett organisatoriskt fortbildningsarbete. Också i ansökan från Alva och Gunnar Myrdals stiftelse anges att man vill ha ett servicematerial för fredsupplysning. Det är sådant material som jag tror behövs.

Jag vill gärna hålla med Jan-Erik Wikström om att läromedelsfrågorna är väsentliga. Kanske skall man, på det sätt som Jan-Erik Wikström sade, lyfta fram fredskämparnas eget arbete för att göra det enklare för barn och ungdomar att förstå. Jag vet att SÖ har kontaktat statens institut för läromedelsinformation om dessa frågor, och jag hoppas att det skall gå att ta fram ett sådant här material.

Jag kan förstå att vissa bland skolans personal kan känna sig litet valhänta vad gäller sättet att förhålla sig till detta arbete, när de inte har fått tillräcklig utbildning och kanske också är något ovana vid att inte inta en helt objektiv roll – de har ju nu faktiskt i uppdrag att påverka i sin fredsfostran i skolan. Därför tror jag att det lokala utvecklingsarbetet och det vardagliga förnyelsearbetet i skolan – att man talar om sådana här frågor – är mycket viktigt. Det är klart att det här i första hand är fråga om lärarna, men jag vill betona att läroplanen gäller för alla skolans personalgrupper. Jag tror att inte minst lokalvårdare och vaktmästare ofta kan komma i situationer där de konkret bör hjälpa eleverna att lösa konflikter på ett fredligt sätt.

Man kan vara positiv till det som sker i skolan, men vi vet ändå att det finns starka krafter som verkar mot fredsfostran, mot insikt om fredlig konfliktlösning, mot internationell solidaritet. Vi kan dagligen se hur våldsförhärlikande finns i produkter som riktar sig till just barn och ungdom. Det gäller destruktiva filmer, undermåliga ungdomstidningar, affischer, skivomslag osv. Det är alltså nödvändigt med starkare motkrafter mot våldet bland ungdomarna själva och deras organisationer, i folkrörelser, bland föräldrar och andra vuxna, vuxna i skola och förskola, i barns och ungdomars fritidsverksamhet.

Jag vill slutligen betona att skolans uppgift på detta område inte bara är den traditionella, att ge kunskaper och insikter om konfliktlösning, internationella förhållanden och fred. I detta avseende är det ännu mer som skolan skall göra. Den måste gå djupare. Det handlar om att medvetet träna eleverna så att de känner en naturlig solidaritet gentemot andra länder, folkslag och kulturer och på det viset skapa en aktiv fredsfostran.

Måndagen den
21 mars 1983

*Om fredsfostran
i utbildningen*

Anf. 22 MAJ BRITT THEORIN (s):

Herr talman! Jag vill, liksom Lena Hjelm-Wallén, säga att det är ytterligt positivt att vi diskuterar dessa frågor här i riksdagen. Jag noterar att det skett en liten förändring i inställningarna. I dag kan man tala om fredsfostran, om freden, och det betraktas som något positivt. För inte så många år sedan betraktades det som ganska underligt och litet suspekt. Då var det mera honnett att tala försvarsfrågor än att tala fredsfrågor.

Jag är mycket glad för detta, för det tyder på en ökad medvetenhet om hur allvarligt läget är, hur fruktansvärt allvarlig den indoktrinering är som pågår i alla människors sinnen – inte minst i barns och ungdomars sinnen. Den våldsindoktrinering som systematiskt sker i dag måste samhället med kraft motarbeta, om vi inte skall tvingas acceptera att våldet blir ett naturligt inslag också i det svenska samhället, på samma sätt som det har blivit det i alltför många andra samhällen.

Jag tror mig kunna säga att jag har en ganska omfattande erfarenhet av ett engagerat och positivt arbete bland elever och lärare. Jag vet inte hur många fredsteckningar som vi riksdagsmän har fått från lågstadielever, som i bildens form har visat sin oro och sin ängslan. De ställer i den formen krav på oss vuxna att skapa en sådan värld som de vill leva i. Många är säkert de skolor som under senare år har ordnat temadagar eller temaveckor kring fredsfrågan.

Jag minns särskilt en skola i Järfälla. En elvaårig flicka, som hade en ganska bräcklig hälsa men en enorm energi och ett starkt engagemang för fredsfrågorna, fick hela sin skola att arbeta med freden under några veckor våren 1982. Man avslutade arbetet med en alldeles egen fredsdemonstration och ett utåtriktat möte.

Det var naturligtvis flickan själv som ringde och bad mig komma. Hon hade hoppats att Alva Myrdal skulle komma. Hon trodde att om hon ringde själv skulle nog Alva Myrdal komma, men tvingades inse att även Alva Myrdals hälsa var bräcklig och vacklande och att hon inte kunde ställa upp på detta utåtriktade möte. Men det var en upplevelse att se denna flicka, som hade en sådan inre styrka och kraft och ett sådant engagemang att det nästan flammade över då de engagerade sig under några veckor. Jag är övertygad om att hon är en mycket starkt pådrivande kraft i det fredsarbete som den skolan fortsätter att bedriva.

Jag minns också den tioårige grabb som nere i djupaste Småland hade begärt och fått särskilt tillstånd till att följa en föreläsning för högstadie- och gymnasieelever. Med ett mycket stort allvar ställde han sedan en serie frågor till mig. Han skulle sedan berätta för sin klass vad han hade lärt och fortsätta det arbete som han som elev hade dragit i gång i klassen.

Jodå, det finns många engagerade lärare som tar fasta på läroplanens möjligheter. Men hur gör vi med de lärare som inte är så engagerade – med de osäkra – utan systematiska insatser från samhällets sida? Det är nästan comme il faut, som jag sade förut, att arbeta med fredsfrågorna. Men fortfarande finns det en stor tvekan hos många lärare. Framför allt, tror jag man kan säga, på grund av okunnighet och osäkerhet.

Det är därför mycket viktigt med den klara markering som regeringen nu gör om att fostran till fred och kunskap om konfliktlösning är av grundläggande betydelse för vårt samhälle och om att fredsfostran har en viktig roll i skolan och förskolan. Men jag tror att det också måste vara ett alldeles särskilt ansvar för samhället, för stat och kommun, att bidra till att ta bort den osäkerhet som många lärare känner. Jag tror att man då främst måste arbeta med vidareutbildning av lärarna. Det vore mycket bra om vi kunde vara överens om att det här behövs mer systematiska insatser från samhällets sida.

Det är också viktigt att vi på alla håll här i riksdagen är överens om att detta arbete skall ha sitt stöd.

Det var intressant att höra Martin Luther King refereras igen. Han sade en gång: "I have a dream," när han formulerade drömmen om det samhälle som människorna ville leva i. Men han sade också en annan mycket viktig sak, och det tror jag att vi skall ta fasta på. Han sade att den yttersta tragedin är inte de onda människornas brutalitet utan de goda människornas tystnad. De goda människornas tystnad är den yttersta tragedin, och det är vår uppgift att hjälpa de goda människorna att inte längre vara tysta, att fostra våra barn och ungdomar i förskolan, i skolan, i livet för att de skall kunna möta våldet, icke med våld utan med konstruktiva lösningar. Det är samhällets ansvar, och det ansvaret skall vi ta gemensamt.

Anf. 23 EVA HJELMSTRÖM (vpk):

Herr talman! Jag gjorde inte affär av att vi i många år drivit de här frågorna. Jag är tacksam för att de trots allt förts ett steg framåt. Det framhöll jag också i mitt första inlägg. Men jag framhöll även att inte bara jag utan många med mig, däribland fredsorganisationerna, anser att samhället inte gör tillräckligt. Vi vet också – det har framhållits flera gånger – att samhället bygger på våldsfostern i alltför hög grad. Jag tog tidigare upp JAS och dubbelmoralen i det sammanhanget. Men jag skulle också kunna ta fram ett exempel från en fredsorganisation. Vet ni hur mycket pengar som går till de frivilliga befälsorganisationerna, som i väldigt stor utsträckning definitivt inte satsar sin verksamhet på aktiv fredsfostran utan tvärtom?

Det är ett faktum att t. ex. Svenska freds- och skiljedomsföreningen, som i år firar 100 år, under dessa 100 år har fått lika mycket pengar som lottarörelsen har fått under ett år.

Den allmänna värnplikten anser jag vara mycket betydelsefull i det här sammanhanget därför att den berör halva vår befolkning. Kan Lena Hjelm-Wallén svara på hur många timmar som används inom den allmänna värnplikten till aktiv fredsfostran? Det är inte mycket jämfört med de resurser man satsar på utbildningen. Och om vi ser på fredsörelsens resurser, framstår proportionerna som groteska.

För att återkomma till skolan är det bra att det nu sker en markering att fredsfostran skall ingå i fortbildningen på olika sätt. Men samtidigt sker det ju en nedrustning, som jag sade tidigare. Lärarlösa lektioner är ett exempel på det. Tidigare förekom det att elever tittade på våldsvideo under frukostras-

ten. Den saken diskuterade jag med Jan-Erik Wikström för några år sedan. Nu blir det så att ungarna springer hem och tittar på Motorsågsmassakern och andra våldsfilmerna också under de lärarlösa lektionerna. Man kan inte bara ta fram poesidelen, man måste också ta fram resurserna.

I det som Jan-Erik Wikström sade, att forskning behövs, vill jag gärna instämma. Jag hoppas verkligen att professuren tillsätts så snart som möjligt och att den tillsätts med en kvalificerad fredsforskare. Därmed menar jag – och betonar – just fredsforskare.

Till sist skulle också jag vilja säga någonting om poesi. Ingrid Sjöstrand har nyligen publicerat en dikt som slutar med orden: Fred är att kunna se barnen i ögonen. Jag vill instämma i det. Men då kräver jag också att ansvariga politiker inte arbetar utifrån dubbelmoral utan att den aktiva fredsfostran får genomsyra alla samhällets områden.

Överläggningen var härmed avslutad.

7 § Föredrogs men bordlades åter

Finansutskottets betänkanden 1982/83:27–29 och 31

Justitieutskottets betänkanden 1982/83:20–22

Socialutskottets betänkanden 1982/83:20 och 21

Kulturutskottets betänkande 1982/83:20

Utbildningsutskottets betänkanden 1982/83:17 och 18

Trafikutskottets betänkande 1982/83:11

Näringsutskottets betänkanden 1982/83:24, 25 och 27

Arbetsmarknadsutskottets betänkanden 1982/83:16, 17, 19 och 20

Civilutskottets betänkanden 1982/83:13–16

8 § Anmälades och bordlades

Proposition

1982/83:141 Ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64)

9 § Anmälades och bordlades

Redogörelse

1982/83:21 Styrelsens för Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond berättelse över fondens verksamhet och förvaltning under år 1982

10 § Anmälades och bordlades

Jordbruksutskottets betänkande

1982/83:27 Förbud under viss tid mot nybyggnad av djurstallar för nötkreatur, svin och fjäderfä (prop. 1982/83:112)

11 § Meddelande om interpellation

Nr 103

Måndagen den
21 mars 1983

Meddelades att följande interpellation framställdes

den 18 mars

1982/83:96 av *Margaretha af Ugglas* (m) till utrikesministern om den politiska utvecklingen i Baltikum:

Rapporter om nya omfattande arresteringar, husundersökningar och förhör i de baltiska staterna Estland och Lettland har nyligen nått Sverige. De drabbade är oppositionella personer som ägnat sig åt kulturminnesvård, religiös verksamhet eller som på olika sätt värnat om mänskliga rättigheter.

Minst ett femtiotal familjer i Lettlands huvudstad Riga har utsatts för aktionerna. I Estland inleddes husundersökningar och förhör i de större städerna i början av mars i år.

Även i Litauen har arresteringar ägt rum.

I baltiska kretsar i Stockholm är man oroad för att aktionerna är inledning till ett ökat förtryck av oliktankande. Situationen för de baltiska folken är ytterligt pressad.

Efter ockupationen av de tre baltiska staterna 1940 har Moskvas målsättning varit att avnationalisera (russifiera) de baltiska folken och att utnyttja deras resurser till fördel för Sovjetunionen. Under Stalins tid deporterades 200 000 balter i syfte att, som Stalin sade till amerikanske utrikesministern Byrnes, utplåna deras nationella identitet genom utrotandet av deras intellektuella elit.

Under Stalins efterträdare har samma mål eftersträvat med något olika medel. Det har skett genom systematisk rysk massimmigration och genom diskriminering av varje uttryck för baltisk självständighet, vilket har stämplat som "borgerlig nationalism" och blivit straffbart. Denna systematiska politik kan beläggas i statistik. Före andra världskriget fanns det 300 000 ryssar i de baltiska staterna. 1979 hade siffran ökat till 1,9 miljoner. Längst har russifieringen gått i Lettland, där endast 53 % av befolkningen nu är letter. Sammanlagt har mer än 600 000 balter deporterats från de baltiska staterna.

Russifieringspolitiken visar sig också i det faktum att i städerna ges ryssarna prioritet framför balterna t. ex. när det gäller att finna bostäder. I Riga har antalet balter sjunkit under 40 %. Det ryska språket favoriseras i alla sammanhang, och det är också påtagligt att det baltiska inslaget i det allennärådande kommunistpartiet har sjunkit kraftigt.

Det stora strategiska hamnbygget i Tallinn kommer att medföra en ytterligare stor invandring av ryssar som hotar att förvandla esterna till en minoritet i deras egen huvudstad.

Balterna drabbas också svårt av religiös förföljelse. De två stora deportationsvågorna drabbade präster från alla trossamfund. Ett antal biskopar och ärkebiskopar avrättades. Religionsundervisningen är förbju-

*Meddelande om
interpellation*

Måndagen den
21 mars 1983

*Meddelande om
frågor*

den i alla skolor. En präst som vill besöka en döende måste först få tillstånd från den lokala sovjeten. Ateistisk propaganda är starkare än någon annanstans i Sovjetunionen.

De baltiska staterna har rättmätiga krav på nationellt oberoende och självbestämmande. De baltiska staterna är en del av Europa. De har tillhört samfundet av demokratiska stater och varit medlemmar i Nationernas förbund. De demokratiska staternas kamp för mänskliga rättigheter måste omfatta också de baltiska staterna. Att glömma Baltikum är att visa sig eftergiven i en situation när förtryckaren är en närbelägen stormakt, medan det är så mycket enklare att protestera gentemot mindre, avlägsna länder. Behandlingen av de baltiska folken strider mot principerna i FN:s stadga och i Helsingforsavtalet.

Förbindelserna mellan Sverige och de baltiska staterna är av urgammalt datum. Sverige har genom det nära grannskapsförhållandet med Estland, Lettland och Litauen ett särskilt ansvar för de baltiska folkens öde.

Med anledning av det anförda anhåller jag att till utrikesminister Bodström få rikta följande frågor:

1. Vilka informationer har regeringen om utvecklingen i Estland, Lettland och Litauen?
2. Har regeringen agerat med anledning av uppgifterna om en förnyad arresteringsvåg, som bl. a. drabbat medlemmar i en aktionsgrupp för Helsingforsavtalets uppfyllande?
3. Togs situationen i Baltikum upp under kabinetssekreterarens besök i Moskva?
4. Är regeringen beredd att ta upp kränkningarna av de mänskliga rättigheterna i Baltikum inför FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna?

12 § Meddelande om frågor

Meddelades att följande frågor framställdes

den 18 mars

1982/83:358 av *Per-Ola Eriksson* (c) till jordbruksministern om förslag till riksdagen rörande statligt stöd till jordbruket i norra Sverige:

I årets budgetproposition föreslogs ingen uppräknning av prisstödet till jordbruket i norra Sverige med hänvisning till pågående remissbehandling av betänkandet Statligt stöd till jordbruket i norra Sverige (Ds Jo 1982:7). Remissbehandlingen är nu slutförd.

Med anledning av detta vill jag till jordbruksministern ställa följande fråga:

Avser jordbruksministern att lämna någon proposition till innevarande riksmöte om: statligt stöd till jordbruket i norra Sverige?

1982/83:359 av *Ola Ullsten* (fp) till statsrådet Anita Gradin om kurdernas situation i Iran och Irak, m. m.:

I olika tidningar har man under senare tid kunnat läsa om åtgärder för att stoppa den "illegala invandringen" från Iran och Irak. En 19-årig pojke från Iran skickas från flygplats till flygplats, och slutligen säger Sverige: "Skicka honom inte hit – vi tar inte emot honom." Två irakier har utvisats till Iran, och enligt Dagens Nyheter anser invandrarverket: "Irakiska medborgare kan lugnt vistas i Iran."

Jag vill därför fråga invandrarministern:

Kan invandrarministern redogöra för regeringens syn på kurdernas situation i Iran och Irak?

Efter vilka principer medges kurder politisk asyl i Sverige?

den 21 mars

1982/83:360 av *Jan-Erik Wikström* (fp) till statsrådet Bengt Göransson om möjligheterna för ideella föreningar att sända När-TV-program:

Stockholms Närradioförening har hos regeringen begärt att få sända När-TV-program med användande av samma frekvens som TV 2. Mot bakgrund av detta och av försöken med När-TV vill jag fråga kulturministern:

Hur ser kulturministern på möjligheterna för ideella föreningar att få bedriva försök med När-TV?

13 § Kammaren åtskildes kl. 12.53.

In fidem

BENGT TÖRNELL

/Solveig Gemert

Nr 103

Måndagen den
21 mars 1983

*Meddelande om
frågor*